

تاریخ مطبعه و مطبوعات ایران

بقلم آقای میرزا محمدعلی خان تربیت

نماینده محترم مجلس شورای ملی

۲

اما قدیمترین مطبوعات سنگی طهران اولین روزنامه پارسی ایران است که مدیر آن میرزا صالح شیرازی در همان اوقات يك مطبعه سنگی از تبریز بطهران وارد کرده و شاید این روزنامه اولین مطبوع آن مطبعه بوده است ولی متأسفانه نمونه از آن جریده ندیده و از روز اول تأسیس و خاتمه طبع و ترتیب نشر آن نیز اطلاع ندارم مگر آنکه در روزنامه انجمن آسیائی همایونی انگلیسی در جلد پنجم سال ۱۸۳۹ يك شماره از آن عیناً با ترجمه انگلیسی نشر شده که در جای عنوانش شیر و خورشید رسم کرده و در زیر آن چنین نوشته اند. (روزنامه اخبار وقایع شهر محرم الحرام سنه ۱۲۵۳ در دار الخلافه طهران انطباع یافته) و شرحی نیز در مقدمه آن قریب باین مضمون مرقوم داشته اند :

« این روزنامه که در طهران از چند سال باینطرف در تحت مدیریت میرزا صالح که یکی از وزراء شاه ایران است تأسیس یافته و دستگاه طبع هم در آنجا تازه دایر شده است عبارت از دو ورق بزرگی میباشد که فقط يك طرف آن در مطبعه سنگی چاپ میشود » و بعد از این روزنامه يك نسخه از کلیات خواجه حافظ شیرازی در سنه ۱۲۵۴ بقطع کوچک در طهران چاپ شده که از تفاسی مطبوعات آن شهر محسوبش میتوان نمود و المعجم فی تاریخ العجم در سنه ۱۲۵۹ و دبستان المذاهب محسن فانی در سنه ۱۲۶۰ و تاریخ عجم بشکل سیاق و دیوان میرزا عباس هزار جریبی متخلص به نشاط در سنه ۱۲۶۲ و خلاصه میرزا جعفر خان مشیر الملک و تاریخ بطور کبیر

و شارل دوازه و اسکندر کبیر در سنه ۱۲۶۳ و کشکول شیخ بهاء الدین عاملی در سنه ۱۲۶۶ و وصایای ناپائون به سرخود در سنه ۱۲۶۷ و مجالس المؤمنین در سنه ۱۲۶۸ و زینت التواریخ مجدی در سنه ۱۲۷۰ و گنج دانش میرزا طاهر متخلص بشعری در سنه ۱۲۷۲ و جام جم فرهاد میرزا و السامی فی الاسامی میدانی در سنه ۱۲۷۳ و مخزن الادویه سید حسین خان علوی و قاموس فیروزآبادی با ترجمه پارسی در سنه ۱۲۷۷ و روضه الانوار عباسی در سنه ۱۲۸۴ و قابوس نامه در سنه ۱۲۸۵ و جاودان خرد در سنه ۱۲۹۴ و لغات طبی مستعلمه بارسیان تالیف دکتر شلیمر در سنه ۱۲۹۱ از جمله مطبوعات سنگی طهران محسوب میشوند که در آن تواریخ بطبع رسیده اند.

و دیگر از مطبوعات مهمه طهران يك سلسله نشریاتی است که در تاریخ ۱۲۹۰ هجری از طرف محمد حسنخان اعتماد السلطنه شروع بنشر آنها شده و تا سال ۱۳۲۳ بیشتر از سی جلد کتب نافع از قبیل تاریخ ایران و تاریخ اشکانیان و تاریخ ساسانیان در شش جلد و مرآت البلدان در چهار جلد و منتظم ناصری در سه جلد و مطالع الشمس در سه جلد و خیرات حسان در سه جلد و نامه دانشوران در هفت جلد و کتاب التدوین فی جبال شروین و المآثر و الآثار و غیر آنها بطبع رسیده و در آخر هر يك از آنها سالنامه ای علاوه و ضمیمه نموده اند.

اما زبده مطبوعات سنگی طهران روزنامه ایست که آنرا میرزا تقیخان امیر کبیر تأسیس فرموده و خود او نیز مقالات سیاسی بآن میداده است. مدیر آن روزنامه میرزا حیار تذکره چی و والد سعد الدوله مرحوم و مترجم اخبار خارجه اش برحیص صاحب انگلیسی بوده است. میرزا عبدالله نامی آن جریده را مینوشته و در مطبعه حاجی عبدالمجید که در نزدیکی دروازه دولاب بوده است چاپ میکردند.

اولین شماره این روزنامه در روز جمعه پنجم شهر ربیع الثانی سنه ۱۲۶۷ منتشر گردیده است. در جای عنوانش (یا سدا لله الغالب) و شرحورشید رقم شده و در طرفین آن کلمه صورت دو درخت کشیده اند و بعد از خطی در وسط ورق (روزنامه چه اخبار دار الخلافة طهران) نوشته شده و در زیر آن دستخطی از ناصرالدین شاه بدین مضمون چاپ کرده اند. (از آنجا که همت حضرت اقدس شاهنشاهی مصروف تربیت اهل

ایران واستحضار آگاهی آنها از امورات داخله و وقایع خارجه است لهذا قرار شد که هفته بهفته احکام همایون و اخبار داخله مملکتی و غیره را که در دول دیگر گزرت میانمند در دارالطباعة دولتی زده شود . . در یوم جمعه پنجم شهر ربیع الثانی ایت نیل ۱۲۶۷ باین کار شروع شد .

این روزنامه از شماره دوم باسم (روزنامه وقایع اتفاقیه) در هر هفته تا شماره شانزدهم مورخه ۲۱ شهر رجب ۱۲۶۷ روزهای جمعه و از آن بعد روزهای پنجشنبه مرتباً در چهار صفحه و گاهی در ۶ و ۸ صفحه انتشار یافته - قیمت سالیانه آن ۲۴ قران و تک شماره ده شاهی بوده است و از این تاریخ تا سنه ۱۳۲۴ پنجاه و هفت سال بلاقطع و فاصل انتشار یافته است . شماره ۴۷۱ باسم (روزنامه وقایع یوم پنجشنبه ۲۶ شهر محرم مطابق سال بیجی نیل سنه ۱۲۷۷) و شماره ۴۷۲ بنام (روزنامه دولت علیه ایران) نشر شده و در آن نمره چنین نوشته اند : میرزا ابوالحسنخان نقشباشی چون در فن نقاشی مهارت کامل حاصل کرده لیاقت و قابلیت خود را بدرجه شهود رسانیده خاصه در باسمه تصویر مهارت دارد لهذا خدمت طبع روزنامه را با و محول فرمودند .

روزنامه مزبور دارای تصاویر بسیار نفیس و اعلا از شاهزادگان و حکام و رجال آن عصر بوده و تا شماره ۶۶۸ مورخه هفت شوال ۱۲۸۷ غیر مرتب انتشار یافته و در این تاریخ تعطیل شده است .
جراید دیگر نیز که باسم (روزنامه دولتی) که شماره اول آن در تحت نمره ۵۹۳ مورخه ۳ جمادی الاولی ۱۲۸۳ تا شماره ۶۵۰ مورخه ۱۰ ذی الحجه سنه ۱۲۸۳ و (روزنامه عامیه دولت علیه ایران) از شماره یک مورخه غره شعبان سنه ۱۲۸۰ تا شماره ۵۳ مورخه غره شوال ۱۲۸۷ به زبان پارسی عربی و فرانسوی از طرف اعتضاد السلطنه و (روزنامه ملت سزیه ایران) که از شماره سوم باسم (روزنامه ملتی) از محرم سال ۱۲۸۳ تا شماره ۳۴ مورخه ۲۰ جمادی الاخری ۱۲۸۷ در مطبع سنگی طهران چاپ میشده است همه آنها در این سال اخیر از طرف دولت تعطیل شده و عمل جراید را بمحمد حسنخان واگذار کرده اند و از شهر محرم سال ۱۲۸۸ روزنامه (ایران) بجای جراید مزبور تأسیس گردیده است و تا سنه ۱۳۲۱ بهمان عنوان و از آن بعد که اداره

جراید بمیرزا محمد ندیم باشی واگذار شده است باسم (ایران سلطانی) انتشار یافته و باستثناء شماره های آن از ۲۱۷ تا ۳۶۵ و ایران سلطانی که چاپ سریبی هستند همه آنها در مطبعه سنگی چاپ شده اند و روزنامه های شرف و شرافت نیز که بانصاویر قشنگ در مطابع سنگی بطبع رسیده اند از تفایس مطبوعات طهران محسوب میشوند.

از ملاحظه کردن مطبوعات مزبور بخوبی واضح میشود که مطابع سریبی در تبریز و طهران بیشتر از بیست و سی سال دوام نکرده و تا سنه ۱۲۹۰ در طهران و سنه ۱۳۱۶ در تبریز مطبعه سریبی دیگر وجود نداشته است - در تاریخ ۱۲۹۰ که ناصرالدینشاه بفرنگستان میرفته است در موقع عبور از استانبول يك دستگاه مطبعه بقیمت پانصد لیره عثمانی در آنجا خریده و بایک نفر مطبعهچی بطهران فرستاده اند و بعد از مراجعت شاه بایران میرزا حسینخان وزیر امور خارجه که از اوضاع فرنگ بی اندازه متأثر شده بود بکنفر از مملکت فرانسه که بارون نورمان نام داشته است بطهران خواسته روزنامه بعنوان لاپاتری تأسیس نموده ولی بجز یک شماره از آن فقط که در دهه اول محرم سال ۱۲۹۳ در آن مطبعه چاپ شده دیگر انتشار نیافته است زیرا که شیوه نگارش آن روزنامه بمذاق اولیاء امور آن زمان توافق ننموده و فوراً مدیر مقصر آن را معزول و روزنامه را هم تعطیل کردند. میرزا حسینخان سپهسالار در آن اوان جراید دیگر نیز بعنوان (روزنامه نظامی علمیه و ادبیه) و (مربخ) تأسیس کرده است ولی بیشتر از ۱۹ شماره از آنها که در مطبعه سنگی بیچاپ میرسیده اند انتشار نیافته است. و در مطبعه سریبی تبریز هم که قاسم خان امیر لشکر مرحوم آورده بود جز شرح نهج البلاغه پارسی تالیف حاجی ملا صالح برغانی نسخه دیگری بیچاپ نرسید است و الحال مطابع زیادی از سریبی و سنگی در غالب شهرهای ایران در اردبیل و خوی و ساوجبلاغ و شیراز و مشهد و کرمانشاه و رشت و بهلوی و قزوین و همدان و گروس و زنجان و ساری و بوشهر و اهواز و غیر آنها تأسیس یافته و بعضی کتب و جراید نیز در هر يك از آنها بطبع رسیده است.

احصائیه مطابع مملکت ایران در آخر سال ۱۳۱۲ - ۱۳۱۳

نمبره ترتیب	اسم محل	مطبعه سربی	مطبعه سنگی	جمع
۱	طهران	۳۹	۳	۴۲
۲	یزد	۳	-	۳
۳	کاشان	۱	-	۱
۴	خوزستان	۴	-	۴
۵	بنادر جنوب	۲	-	۲
۶	فروین	۱	-	۱
۷	آذربایجان شرقی	۱۰	۲	۱۲
۸	» غربی	۳	-	۳
۹	عراق	۲	-	۲
۱۰	اصفهان	۶	۱	۷
۱۱	کرمانشاهان	۴	-	۴
۱۲	فارس	۵	۳	۸
۱۳	کرمان	۳	۱	۴
۱۴	خراسان	۳	-	۳
۱۵	گیلان	۲	-	۲
۱۶	کردستان	۱	-	۱
۱۷	همدان	۳	-	۳
۱۸	مازندران	۲	-	۲
۱۹	خمسه	۱	-	۱
۲۰	بروجرد	۲	-	۲
	جمع کل	۱۰۱	۱۲	۱۱۳

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 رتال جمع علوم انسانی ۲